

KENDİ KALEMİNDEN HALİT ZİYA’NIN YAZMA SERÜVENİ

Emine Bilgehan TÜRK*

Geliş Tarihi: 06.09.2016

Kabul Tarihi: 18.03.2017

Öz

Yazmak, birçok sanatçıda çok erken yaşlarda başlayıp daha sonra vazgeçilmesi mümkün olmayan bir tutkuya dönüşmüştür. Bu tutkunun ürünü olan her eser, sahibinin iç dünyasına, hayata bakış açısına, sosyal şartlarına, yaşanılan devir ve döneme dair izler taşır. Birçok sanatçı ömrünün ilerleyen dönemlerinde eserlerinde yer alan imgelerin, olayların, hikâye ya da roman kahramanlarının kendi dünyasındaki yerini, önemini açıklamaktan geri durmamıştır. Eserlere dair bu tür bilgilere daha çok hatıralarda, mülakatlarda ve hususi mektuplarda rastlanılır.

Bu çalışmada Halit Ziya Uşaklıgil’in Resimli Ay mecmuasına 1928 yılında verdiği “Eserlerimi Nasıl Yazdım” başlığını taşıyan mülakat, Latin harflerine aktararak sanatçının yazma eylemi üzerine düşünceleri ve daha çok ilk gençlik döneminde yazdığı eserlerin yazılma serüvenleri işlenecektir. Bununla birlikte yazarın dilde sadeleşme konusu ve imlaya dair fikirleri kendisiyle farklı tarihlerde yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilerek sadeleşmenin bir gerekliliğe dönüşü farklı örneklerle ele alınacaktır. Sonuçta birçok sanatçı gibi Halit Ziya’nın da büyük bir heyecanın ürünü olan gençlik dönemi eserlerine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülecektir.

Anahtar Sözcükler: Halit Ziya Uşaklıgil, Yazar, Eser, Mülakat.

WRITING ADVENTURE OF HALİT ZİYA FROM HIS OWN WRITING

Abstract

Among many writers, writing starts at an early age and becomes an irrevocable passion. As the fruit of this passion, the work produced contains traces of the writer’s inner world, perspectives on life, social conditions and the time period the author was in. In later stages of their lives, many writers couldn’t refrain from expressing the importance of the imagery and protagonists in their short stories and novels. This type of information is mostly seen in memories of diaries, interviews and private letters.

In this study, Halit Ziya Uşaklıgil’s interview in Resimli Ay Magazine entitled “How I wrote My Work” is written in the Latin alphabet and his opinions on the act of writing and the adventure of the writing, especially in his early youth will be examined. In addition, the writer’s opinions on the simplification of the language and orthography through the interviews conducted on different occasions along with the necessity of purification will be examined with examples.

As a result, the study will reveal that Halit Ziya approached his early work, which was a direct influence of the excitement taking place in his life, with a critical point of view.

Key Words: Halit Ziya Uşaklıgil, Writer, Literary Work, Interview*

* Yrd. Doç. Dr.; Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eminebilgehanturk@hotmail.com

Giriş

Yazmak, kavram olarak yazarlar ve yazma eylemi üzerine düşünen teorisyenler tarafından sorgulanmış, tanımlanmaya çalışılmıştır. Yazan herkeste, başka bir heyecan ve tutkuyla cevap bulan yazma eylemi, bundan sonra da yeni ve farklı tanımlamalarla üzerine düşünülen bir olgu olarak varlık gösterecektir.

Yazmak, anlatma ihtiyacının tatmin edilmesi noktasında insanlığın vazgeçemediği, hemen herkesteği görüntüsü bir başka sözcükle karşılanan bir kavram olarak varlık gösterir. Nurdan Gürbilek bu durumu “endişe” sözcüğüyle karşılarken hemen her yazanın yaşadığı duyguları da dile getirmiş olur. “‘Endişe’ derken yalnızca yazarın değil, okurun da yabancı olmadığı, başkalarına bir şeyler anlatmaya çalışan hemen herkesin yakından tanıdığı huzursuzluğu kastediyorum. Anlatmanın yarenlik etmekten farkını sezmiş herkes yaşamıştır bunları: Anlatmak istediğimi anlatabilecek miyim? Etki altında mı kalacağım yoksa? Karşımdaki anlayabilecek mi beni? Gülünç duruma mı düşeceğim? Kendimi boşuna ele verecek, başkalarının gözünde küçük mü düşeceğim? Anlattıklarımı dinledikten sonra başkaları ne düşünecek hakkımda? Diyelim anladılar; anlatmaya değer mi ki hikâyem? Hem sonra yaşanan yaşandı bitti; bir anlamı var mı anlatmanın? (Gürbilek, 2004: s. 9) Bu türden sorulara sanatçıların yazma süreçleri içerisinde cevaplar aradığı hatıra, mektup, günlük gibi türlerin satır aralarında rastlanmaktadır. Zamana tutunabilen yazarlar ömürlerinin ya da sanat yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde kendi tecrübelerini okurlarıyla “endişe”lerin üstünde bir rahatlıkla paylaşırlar. Halit Ziya Uşaklıgil de ilk kalem tecrübelerini kendisiyle yapılan mülakatlarda ve hatıralarında okurlarına iletir. Bu çalışmada, Halit Ziya Uşaklıgil’in *Resimli Ay* mecmuasına verdiği mülâkat Latin harflerine aktarılarak yazarın eserleri üzerine düşünceleri ve dilde sadeleşmeye dair fikirleri değerlendirilecektir.¹

Resimli Ay mecmuası, *Sevimli Ay* adıyla 1926 yılında çıkan sayılarında devrin müellif ve ediplerine sorduğu “Nasıl Yazarsınız?”² sorusunu 1928 yılında yayımlanan sayılarında Abdülhak Hâmid³ ve Halit Ziya Uşaklıgil’e de sormuş ve cevaplarını da yayımlamıştır.

Tanzimat Dönemiyle birlikte Türk siyasi hayatında yaşanmaya başlanan değişikliklerin akisleri edebiyat alanında da hissedilir. Modern hikâyeye, roman, modern tiyatro metinleri gibi yeni türler, alışlagelmişin dışında yeni konu ve temaları metinlerin merkezine alırken bu işleyişte dilin nasıl olması gerektiği de yeni düşünce ve tartışmaların odağı olmuştur. Siyasi ve sosyal hayatta yaşananlar, edebiyat ve dil sahasındaki gelişmeler, değişimler birbiriyle ilintili görülmektedir.

¹ Bu makaledeki alıntılarda yazarların kullandığı imla özellikleri olduğu gibi korunmuştur.

² Devrin yazarlarının cevapları Emine Bilgehan Türk tarafından Latin harflerine aktarılarak değerlendirilmiştir. bk. Emine Bilgehan Türk, “Resimli Ay’da Bir Anket: ‘Muharrir ve Ediplerimiz Nasıl Yazarlar?’ ” *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Süreli Yayınlar Özel Sayısı*, Giresun, 2015. s. 79-90.

³ Abdülhak Hâmid’in ankete cevapları Prof. Dr. İnci Enginün tarafından Latin harflerine aktarılmıştır. bk. İnci Enginün, *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*, Dergâh Yayınları İst. 1994. s. 399-423.

Bu süreç, geleceğe yönelik yeni fikirleri ileri sürerken, geçmişe doğru da eleştirel bakışları doğurmuştur. Halit Ziya, kendi kuşağının eserlerinin “milli” değerlerden uzak oluşu üzerine yapılan değerlendirmelere karşı görüşlerini “Edebiyat-ı Cedide mensupları arasında hiç kimseye tesadüf edemezsiniz ki bunlar bizim milli seciyemizin dışında kalmış olsunlar. Herhangi bir milletin edebiyatında en büyük meziyet, onun, milli seciyelerin temsilcisi olmasıdır” (Ünaydın, 1985: s. 64) der. Uşaklıgil, bu uzak duruşun gerekçelerini sanatçıların şahsi tercihlerinin dışındaki sebeplere de bağlamak gerektiğini belirtir. Zamanla dildeki değişikliklerle beraber sanatçıda da değişimin olduğunu düşünen yazar kendisine dair; “Ve elbette bugün yazı yazarken ‘Mai ve Siyah’ın, Aşk-ı Memnû’un yazarı ben değilim...” (Ünaydın, 1985: s. 65) değerlendirmesini yapar. Dildeki değişimin bir süreç olduğunu ve dili kullanmada kendinde oluşan tercih değişimini de şöyle izah eder: “Edebiyat-ı Cedide’nin bir çeşit illetli bir devresinden bahsetmiştim. O sıralarda ben de acaip terkipler yapardım; mesela yeniden basılmasında, dizilmiş müsveddeleri düzeltirken kendiliğimden, üçüzlü terkipleri ikiliklerle değiştirdim. Bu hikâyeden şunu anlatmak istiyorum ki, sadeliğe doğru kendi tabiatı içinde yürüyen bir dilin adımlarını zorla hızlı hızlı attırmaya çalışmak fazla, belki de tehlikeli bir teşebbüstür.” (Ünaydın, 1985: s. 67) Halit Ziya, Ruşen Eşref’le yaptığı mülâkattan tam on yıl sonra 1929’da yapılan mülâkatta da, “Bir aralık, san’atı, tezyin tariklerinde aramak hatasına Edebiyat-ı Cedide’den sonra düşünülür ki, Türkçe’yi ne kadar yabancı kayıtlardan âzade tutarsak o kadar kemale doğru götürüyoruz. Ve bugünkü nesilden evvelki, hatta daha evvelki nesle mensup olan Hüseyin Cahid başta, Acemce terkiplerden, cemilerden sakınmaya başladık.

Şuna eminim ki son nesil -asılları ne olursa olsun- kendi ahfadına tamamen Türkçe bir lisan bırakacaktır. (Es, 2010: s. 90) der. Halit Ziya 1936’da kendisiyle yapılan görüşmede de değişimi doğal karşıladığını ve ümitvar olduğunu “İnkılap nasıl vücuda geldiyse bu inkılabın içinde yetişen nesillerde de ona uygun bir fikir ve sanat hayatı uyanması zarurîdir. Ben, bugün inkılâbın kendisinden beklenen edebiyatı tamamiyle vücuda getirmiş olduğu iddiasını gütmeyeceğim. Fakat yarın doğacak olan edebiyatın mübeşşirlerini ve iyi alametlerini görmeyecek kadar da kör değilim!” (Selim Cavit, 1936: s. 4) şeklinde değerlendirir.

Yeni bir edebiyatın oluşumu noktasındaki bu ümitvar tavır, devrin bir çok sanatçısında olduğu gibi imla ve noktalama konusunda çok da görülemez. Bu konudaki düşüncelerini de *Aşk-ı Memnû*’un 1939’da yapılan sadeleştirilmiş baskısında şöyle dile getirir: “Kitabın sadeleştirilmiş olmasına fazla genişlikde bir ma’na vermemelidir: Yeni nesil için pek tanılmamış olan kelimeler, terkipler türkçeye çevrilmiş, fakat üslûba, ibarelerin teşkilatına hiç dokunulmamıştır.

İmlâ hakkında fikirlerimin ne olduğuna kitab okunurken vukuf hasıl olacaktır. Bu gün türkçenin imlası büyük bir karışıklık göstermektedir.” (Uşaklıgil, 1939: s. Önsöz)

Bütün sorunlarına rağmen, yazmanın vazgeçilmesi mümkün olmayan bir tutku olduğu birçok sanatçı tarafından dile getirilmiştir. Modern Türk romanının ilk örneklerini veren isim olarak kabul edilen Halit Ziya Uşaklıgil ise kendindeki yazma iptilasını “Yazı yazmak, meselâ, alkol iptilası yahut herhangi bir uyuşturucu zehire meclup olmak kabilinden bir illettir ki, tedavisi pek zor.. Hatta muhaldir. Ben, kendi hesabıma kaç defalar kendimi yazı perhizine mahkûm ettim. Fakat hiçbir zaman bu perhize devam kuvvetini nefsimde bulamadım.. Bu böyle!..” (Selim Cavit, 1936: s. 3) cümleleriyle dile getirir. Kendisine hangi eserini daha çok sevdiği sorulduğunda ise *Mai ve Siyah*’ın gönlündeki yerini “Eserlerimden hangisini beğendiğimi soruyorsunuz; buna herhalde bir cevap vermek lazım gelirse; itiraf ederim ki; eğer insan kendi, vücuda getirdiği eserlerden birini sevmek hakkına malik ise, ben bu hakkı ‘Mai ve Siyah’ için istimal edeceğim. Bugünün bende bile değişmiş olan edebi zevk telakkilerine göre ‘Mai ve Siyah’ın bana: ‘Ne olurdu bunları böyle yazmasaydım?’ dedirten birçok sayfeleri var ki onları, tekrar tabedilirken, matbaada müsveddelerini okuduğum zaman, kendimi ağlamaktan men edemedim.” (Selim Cavit, 1936: s. 3) sözleriyle anlatırken, eserlerinin geneli için “Şimdiye kadar yazdığım eserlerden en çok değil, pek az bile beğendiğim hiçbir tane yoktur. Sizi temin ederim ki, eğer hayatımdan yazıcılığa hasrettiğim saatleri hasfetmek⁴ kabil olsaydı... Şu dakikada bir düğmeye basarak bütün eserlerimi yok etmekte bir an bile tereddüt etmezdim.” (Selim Cavit, 1936: s. 2) gibi bir değerlendirmede bulunur. Bu durum Halit Ziya’nın eserlerini beğenmeme duygusundan çok yazma süreci ve eser karşısındaki “mükemmeli” arama hissini tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Zira ömrünün son yıllarına kadar yazan sanatçı, bunu bir yaşam biçimine çevirmiştir. Bu hâl, sanatçılarda görülen ortak bir psikoloji olarak düşünülebilir. Halit Ziya kendisine sorulan “Bugünün en kuvvetli yazıcıları kimdir?” (Es, 2010: s. 91) sorusuna “-Sırf edebî mânâsı ile bugünün en kudretli kıymetli romancısı elbette Yakub Kadri Bey’dir” (Es, 2010: s. 91) diye cevap verir. Yakup Kadri ise “En çok beğendiğiniz romanınız hangisidir?” (Ayda, 1984: s. 274) sorusunu “Beğendiğim mi? Aslına bakarsanız hiç bir romanımı tam olarak beğenmem.” (Ayda, 1984: s. 274) şeklinde cevaplamaya başlar.

Yazı hayatına, *Hazine-i Evrak*’ta başladığını kendisiyle yapılan farklı mülâkatlarda dile getiren Halit Ziya, roman yazmanın ayrı bir heyecan ve zevk olarak kendisine yaşattığı duyguları ilk romanı *Sefile*’ye dair anılarını anlatırken şöyle izah eder. “Bütün bu değişik, çeşitli yazılar içinde beni her türlü yorgunluktan dinlendiren, bana her zahmetli, yorucu bir yolculuktan sonra buzlu bir bardak şerbet ferahlığı ile unutturan bir yazım vardı ki bu, hiç kimse için değil, sadece kendi benliğim, kendi doyumluluğum, kendi mutluluğum için yazılırdı.

⁴ “Hasfetmek” sözcüğünün doğru yazılış şekli “Hazf etmek” olup makalede alıntı yapılan metindeki kullanımı esas alınmıştır.

Onu evde, gece, masamın başında değil, yatağımın önündeki seccadenin üstünde, boylu boyuna uzanmış, sol dirseğimi yere dayayarak başımı elimin üstüne koymuş bir halde yazardım ve bitirdikten sonra kendi kendine bir şölen çeken bir insan sevinciyle yatağıma girer, mutlu ve rahat uyurdum.

İlk yıldaki bu tür yazılar büyük bir roman: 'Sefile' ve (uyaksız ölçsüz şiirler anlamındaki) 'Mensur Şiirler' oldu." (Uşaklıgil, 1987: s. 213-214) Edebî eser yazmanın kendisine yaşattığı estetik hazzı dile getiren Halit Ziya'nın, eserlerini yazma serüveni, *Resimli Ay* mecmuasının tanıtım paragrafından sonra dergide aşağıya aktarıldığı şekilde yayımlanır.

Eserlerimi Nasıl Yazdım?

Muharrirlik hayatına (Nevruz) Risalesiyle girmiştım, bilahare arkadaşlarla beraber Hizmet gazetesini neşrettik. İlk eserim, neşretmeden yaktığım Sefile isimli romandır.

Muharriri: Halit Ziya

"Resimli Ay" Mecmuası edebiyat tarihimize büyük hizmetler etmiş, daha doğrusu edebiyatımızı meydana getirmiş büyük edip ve şairlerimizin bu eserleri ne şerait dâhilinde meydana getirdiklerini tespit etmek üzere bir seri makale neşrine başlamıştır. Geçen nüshalarımızda Abdülhak Hamit Beyefendinin eserlerini, üstadın kendi lisanıyla naklettik. Bu nüshamızda Edebiyat-ı Cedide'nin en büyük simalarından biri olan Halit Ziya Beyefendinin eserlerini ne suretle yazdıklarını neşre başlıyoruz. Edebiyat ile mütevaggil olan, Halit Ziya'nın romanlarını içer gibi bir aşk ile okuyan her kari', kendilerine bu edebi zevki veren yazıların meydana gelişini Resimli Ay'da takip edebileceklerdir. Halit Ziya Bey, Edebiyat-ı Cedide hakkındaki fikirlerini ve eserlerini meydana getirirken tabi olduğu şeraiti Garp edebiyatının eserleri üzerindeki tesirini aşağıdaki cümlelerde, belîğ ifadesi ile şöyle tarif ediyor:

-Bende yazı hevesinin, doğrusunu söylemek lazım, pek genç yaşında başladığını biliyorum. Fakat bu hevesin ne tarzda inkişaf, sonra nasıl tekerrür ettiğini onun emarelerinden istidlâl etmek mümkün olamaz. Evvela kalem tecrübelerimi muhtelif vadilerde ve tereddüt içinde geçirdim. Nihayet takip olunacak mecra-yı edebîyi ilk mühim eserimde buldum. Bu mecra "Hikâye tarzı" oldu.

İzmir'de bir Hizmet gazetesi vardı. Birkaç arkadaşımınla tesis ettikti. Refiklerim tefrika kısımlarını tamamıyla bana bırakmışlardı. Ben daha evvel neşrine başladığımız, yarıda kalan "Nevruz" risale-i mevkutesinde olduğu gibi hikâye tefrikasına yine bir tercüme ile başlamak istemedim, ve bu gazetede "Sefile serlevhası altında bir roman yazdım."

Sefile

Sefile’yi yazarken galiba henüz yirmi yaşına gelmiştim, o zaman okuduğum kitapların içinde Fransız hikâye -nûvislerinin eserleri bende tabii büyük bir tesir bırakıyordu. Genç yaşımın rikkate pek ziyade meyyal olan tahassüsâtı, Fransızcadan okuduğum bir takım hikâyelerin bıraktığı tesir intibaları ile birleşerek, bu Sefile hikâyesi kendiliğinden doğdu. Sefile genç bir masum kızın sukût-ı levha-i hazînini çizmeye beni sevk etmişti. Onda zatî müşahadelerimin tabii ve elbette büyük bir yeri vardır. Ve şüphesiz “Balzac’ın, Zola’nın, Goncourt”ların taht-ı tesirinde yolunu arayan sanatımda inkâr olunmaz bir tesiri tebâruz ediyordu. Bu “Sefile”nin ismi Sefile olmakla beraber, çok nezih değil midir? Bu zamanın, hatta, genç kızlar elinde dolaşan edebî eserlerinin yanında pek masum, pek saf bebek kalacak derecede temiz, türlü lisan ihtiyatlarıyla, tasvir perhizkârlıklarıyla yazılmış telakki etmiyor musunuz? Onu sonraları tab’ ve neşredilmek üzere Maarif Nezaretine gönderdiğim zaman:

“Encümen-i Teftiş ve muayene tarafından”:

Şi’âr-ı İslamiyeye mugayerâtı hasebiyle tab’ı katiyyen caiz değildir.)

Şerhiyle, yüzüme fırlatmışlardı. Recaizâde üstad Ekrem’in bu eser hakkındaki birçok tespitlerine inzimam eden “ilhâh”ı bile müspet bir netice ve fayda vermeyerek, encümen o mezalim kararında ısrar etti. Ben de üzerindeki şerhi ile damgası ile beraber eserimin bütün müsevvedâtını, aynı zamanda çok elem duyarak, ocağımın ateşlerine tevdi ettim.

Bu suretle Sefile’ m hiç bir zaman kitap şeklinde çıkmadı. Size küçük bir not yapayım: İşte bu “ihrâk yalanlar” vakiasının (Mai ve Siyah’ta) Ahmet Cemil’in, eserlerini yakmasıyla büyük ve lâ-yenfek bir alakası olsa gerek.

Nemide

Sefile’den üzgün ayrıldım. Bunu müteakip, tefrika olarak, Nemide’yi yazmaya başladım. Bu eserin üzerinde biraz konuşayım: Eğer Nemide’de okuduklarımla tesiri arzusunda iseniz, (Edmond de Goncourt’un “Chérié- Şeri” isimli hikâyesinin tesirini araştırmak doğru olur. Yalnız bu iki hikâyenin arasında ne esas, ne vaka itibariyle bir münasebet bulunmamakla beraber güya hissî bir garabet-i sanat var. Mesela her iki hikâyenin kahramanları “yaşamak için doğmuş, büyümüş ve hayatın sert rüzgârları esmeye başlayınca hemen ölüme kavuşmak için yaratılmış mahlûklardır. Dikkat buyurun, o sıralarda ‘az çok edebi’ denilecek bir tarzda bir lisan ile yazılmış hikâyelere tesadüf edilmezdi. Nesir mefkûddu. Bu yokluk içinde, “Sefile” ile başlayıp, ‘Nemide’de tesir eden, teyit eden tarz-ı tahkiye ve “lisan” Hizmet’in daire-i intişarını da çok aşarak, aynı zamanda sahibine de küçük bir şöret temin etmeğe başlamıştı.

Ahmet Mithat Efendinin pek mebzul olan ve o zaman elbette memleketin irfanına pek çok hizmet etmiş olan yazıları hikâyelerindeki neşri itibariyle Garp edebiyatını takip ederek, Türkçe nesirde bir tekâmül devrinin zuhuruna müterakkıb olanları tatyîb edebilmekten çok uzaktı. Sanat böyle kaç defa garba dönüp tekrar yüzünü bize

çevirecekti? O yokluk içinde “Nemide” muharririnin de bilmeyerek, düşünmeyerek, ne yapacağını farkında olmayarak kendi kendine yaptığı inkılâp İzmir muhiti haricinde de güft ü gıya yol açtı. Tabii münakaşalar başladı. Birçok meraklıların nazar-ı dikkati, oraya İzmir'e çevrildi. Ben çocuktum. Bizden evvel yazanlar vardı; “Nemide”nin varlığı bizden evvelki (büyük biraderler)in rekabet hislerinin fevkine çıkmıştı. Tebrikler yağıyordu. Bu edebi hadiseyi çok teşci ettiler. İçlerinde müstesnalara da var. Mesela Muallim Naci... Galiba “Benim tarafımdan sebebiyet verilmediği halde” kendi otoritesine bir tecavüz addettiği için olacak, İzmir hareket-i edebiyesine daima muhalefette bulundu. O malumdu. Ben muharrirdim. Muallim kaide bilirse. Bütün sanat kaidelerinin de muharrirlerin eserlerinden sonra vücuda geldiği yanlış mı? Ve Gariptir ki: İstanbul Türk'ün irfan menbaı iken, İzmir'in buraya müncezib olması lazım gelirken, burası, edebi meyelânlarıyla birlikte İzmir'e teveccüh etti. Garbı anlamış, teceddüdperver genç anâsır uzaktan, yakından Hizmet'in etrafında toplandılar. Öyle ki: edebiyat tarihinin bu devresinde bütün bu teceddüdlere “tebdil-i merkeziyet”i hadisesi vukua geldi. “Nemide”den sonra bir müddet büyük hikâye yazmadım. Sefile ve “Nemide”yi yalnız iki küçük hikâye takip etti. Bunlardan biri:

Bir Muhtıranın Son Yaprakları

O hikâyemde müessir olan en mühim amil doğrudan doğruya zamanın mesâvî-i idaresi, istibdadın zulüm ve kahrı, bizi vilayetin asude köşesinde bile bulup ezmeğe çalışan sû-i isti'mâlat manzaralarıydı. Tasavvur edin: O zaman vicdanımın tuğyanına o kadar taşkınlıklara kapılmışım ki: tefrikayı İstanbul'dan takip eden “Abdulhalim Memduh” bana mesela bir mektup yazarak: (Aman, Halit Ziya, ne yapıyorsun, o satırların bir tanesi de göze ilişse, soluğu Fizan'da alırsın), diyordu. Hakikaten yalan değildi. Bu irşat üzerine kendime geldim: ve dehşetten titredim. Ve derhal, matbu müsevvedâtı tadil ederek, hiç kimsenin muâhezesine uğramayacak bir hale koyup, risale şeklinde tab edilmek üzere “Maarif Nezaret-i Celilesine” takdim ettim. Yok, işin esası; beni asıl o zaman tehlikeden kurtaran da, yani, o hikâyemi dostlardan başka kimsenin okumaması idi. Bundan sonra:

Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası

İsimli bir küçük hikâye yazdım.

Aradan senelerce zaman geçtikten sonra, gariptir, Ali Kemal bu hikâyemi intihal ile itham etti. Kendisinin ma'hûd intihal rezaletine bir mukabele olmak üzere...

Ama sormak istedim: İntihale ne lüzum var? Gören ve düşünen bir sanatkâr için mevzu kıtlığı tasavvur olunur mu? Okumak ayrı mesele. Hepimiz okuruz. Fakat bir sanatkârın eseri hakkında o hükmü vermek doğru sayılır mı? Hikâyecilikte mevzu bulmak kadar kolay bir şey olmadığına erbabı vakıftır. Hikâyeniüvis mevzu aramaz, mevzu her adımda, her dakika ayaklarına dolaşır, elini çeker, yakasına yapışır: “Bana bak, beni gör, beni, beni yaz.” diye, biri birinin önüne geçmeye insan üşenmese; benim hayatım ve dikkatim kifayet etse... Bunun gibi,

mevzuun bolluğundan her hikâyenüvisin de dağlar irtifaında külliyatı vücuda gelirdi.

Ali Kemal'in o ithamı üzerine bidayeten ben de taaccüp ve tereddüt ettim: "Acaba tevârüd olmasın", dedim. Ve onun membaı olmak üzere haber verdiği "Ludwig Halévy" nin "Bir Aşk İzdivacı" serlevhali hikâyesini tekrar okudum. Hakikaten iki hikâyenin arasında birçok müşabih noktaları vardı. Lakin ne esas, ne netice, ne hikâyenin muhtelif safhalarındaki cereyan itibariyle ufak bir mutabakat noktası bile yoktu. O ayrılıktan tamamen belli ki: İkincisinin muharriri, eserini, birinciyi katiyen düşünmeyerek yazmış.

Bu vakta bana Ali Kemal'in tyneti hakkında verilecek hükmü ikmal etmiş oldu.

Size münhasıran hikâye vadisindeki tecrübelerimden bahsediyorum. Efkârımı daha izah etmedim. Biraz da bunu konuşalım.

Bir Ölünün Defteri

Öyle zannediyorum ki: Eğer bizim nesir lisanında ve tahkiye usulünde bir tekâmülden bahse mezun isem, bu eserim için "Bir Merhale-i Mahsusa" teşkil eder, diyecektim. Yani bir durak yeridir. Her nokta-i nazardan o hikâye mükemmel bir numune telakki edilmemeli. Fakat bir vakfedir. Sanat âleminde bir eseri layıkıyla takdir edebilmek için, onu zamanına o muhat olduğu şeraitle nazar-ı dikkate almak, öylece tafahhus etmek lazım gelir. Bugünün edebiyat âleminde pek iptidai, hatta pek safderunane ve tıflane addedilecek olan bu eserimi 37 sene evvelisine ircâ-ı nazar ve imale-i efkâr ederek muhakeme etmek mecburiyetindeyiz.

O zaman "Bir Ölünün Defteri"ni okuyanlar bana Türkçe nesri için onu bir "numune" telakki edilecek bir ifrat ile mültefit bulundular. Doğrusunu söyleyeyim: Muharrir o zaman kendisine gelen teşviklerden ve tebriklerden memnuniyet duymaktan ziyade: "Nasıl, neden böyle oluyor." diye hayret hissi duymuştu. O vakit yazılan bu şeylerde eğer hakikaten Türkçe nesri bir şey kazandıysa onu muharririnden ziyade, mebzulen ve çılgın bir sarhoşlukla okuduğu Fransızca kitaplarına medyun olmak icap eder o, bilâ-ihityâr, iradesi elinde olmadan garp lisanının nüfuzu ve tesiri altında yazmak sayesinde Türkçe nahvının asır-dîde izlerinden uzaklaşarak daha mantıki yazmak zaruretinde kaldı.

Ferdi ve Şürekâsı

Şimdi dikkat ediyorum ki: Birçok arkadaşlarımla bende de tasannu iptilası varmış ve bu eserle başlamış olacak. Bilahare İzmir'den kat'-ı alaka ederek İstanbul'a gelince, Servet-i Fünûn etrafında toplanan ve daha sonra "Edebiyat-ı Cedide" unvanını alan bu genç zümrede tasannu iptilası günden güne daha sâri bir illet halini aldı.

Bence Ferdi ve Şürekâsı, işte bu sebepten, bazı kahramanları bertaraf, kıymet itibariyle kendisinden evvelkilerin belki dünündadır. Bu hükmü verirken sebebini araştırıyorum ve bunu, yine tasannu hevesine lüzumundan pek fazla kapılmış olduğuma hamlediyorum. Eğer tasannu ile değil de "Ferdî ve Şürekâsı"nı da samimiyetle yazmış

olsaydım, şimdi elbette o eser muharririnin bu ağır hükmüne maruz kalmazdı. Ancak “hikâye”nin kahramanları meyanında “Hasan Tahsin” Efendi numune-i beşerini kemal-i memnuniyetle bıkmadan tekrar edebileceğimi zannediyorum.

Küçük Hikâyeler

Yine İzmir’de Ferdi ve Şürekâsı’ndan sonra dört küçük hikâye yazdım.

Bunlar sırasıyla:

“Bu muydu?”, “Heyhat!”, “Dil” ve “Dayda” dır. İkisi kitap şeklinde tab edildi. Hatta bu ikiden biri: “Heyhat” kitap haline konduktan sonra bir mücellithanede kâmilan yandı. Bereket versin bana gönderilmiş olan birkaç nüsha elde kalmıştı. Hikâyecilikte bunlarla İzmir faslını kapıyorum. İstanbul’a nakl-i hayat ettiğim zaman yirmi altı yaşındaydım ve oldukça büyük bir hamûle-i edebiye ile geliyordum. Hikâye namındaki yazılarımı takip etmiş olmak için işaret edeyim ki: İstanbul’da ilk yazılarımı teşkil eden hikâyeler bilhassa nazar-ı dikkati calipti. Bunlardan hatırıma gelenlerden birkaçı şunlardır: (Halka, Çirkin Kız, İki Dost)... İşte görüyor musunuz, başkalarını ben de tahattur edemiyorum.

Bir gün, sokakta Rezaizade Ekrem Beye tesadüf ettim; dedi ki:

-Halit Ziya, bir hikâyeni okudum: İki Dost.. Şu Harem ve Salacaklı dostlar.. Sen bu hikayeyi Fransızca bir hikayedenden mi naklen yazdın?

Başkası tarafından belki su-i niyete hamlolunabilen bu sual necip üstadın bilakis takdirini tazammun ediyordu. Kemal-i hayretle:

- Hayır dedim.

Bu “Hayır” ın içine o kadar şiddet-i belagat koymuş olacağım ki: İki elleriyle bir elimi yakaladı ve:

-Tebrik ederim azizim, dedi. Hayatımda kazandığım en kıymetli mükâfat üstadın bu takdiridir.

Şimdi hikâyelerimi hangi tesir altında yazdığım kendiliğinden anlaşılıyor, zannederim. Yani, hayattan alıyordum. Eserlerimin kahramanları o zamanın tipleri idi. Onların tesirinden azade kalmak imkânı yoktu. Edebiyat-ı Cedide’ye uzaktan bakanlar bunun müessisi olanlardan birini milli olmamakla itham etmemeli. Hepimiz Şark edebiyatı ile mükemmelen meşbû’ olduğumuz halde sanatkârane temayüllerimiz garba müteveccih idi. Bu teceddüddür. Sanatımız tabiatıyla garp sanatının bir ma’kesi oluyordu. Belki bu sebeple bize, mesela bana “milli” değil, dediler. Edebiyat-ı Cedide her şeyden evvel “beşeri” idi. Sanki milli olmayan neresi ve nesi vardı? Benim hikâyelerimden bahsedilmek lazım gelirse, yukarıda saydıklarımın hangisine “milli değil” diyeceğiz. Onlar kendi muhitinin olmaktan başka bir şey midir? “Milli”nin bilmediğim ayrı bir manası varsa?.. Edebiyat-ı Cedide ile başlayan “Mai ve Siyah” neden milli olmamış? Mai ve Siyah’ı itham ettikleri nokta nedir? O zamanın bütün gençliğinin bir hülasası olduğu mu? Ya bu zamanın sanatkâr gençliğine “Ahmet Cemil” diyemeyecek miyiz? Sırası gelince Mai ve Siyah’ı da ayrıca tahlil edeceğim. Yalnız dikkat etmek lazım: Servet-i Fünun zümresi toplanınca, hikâye, roman, tefrika gibi işler benim

hisseme düşmüştü. Daha doğrusu rüfekâ bu işi bana tevdi ettiler. Halit Ziya o vazifeyi öyle bir muhit içinde deruhte etti ki: Zannımca izaha lüzum yoktur. O şerait, Mai ve Siyah'ı kendiliğinden tevlit etti.

Bu mülakat Sefile'den itibaren Halit Ziya'nın eserleri ve hayatı arasındaki ortak noktalara değindiği gibi Türk edebiyatının Tanzimat Dönemiyle birlikte karşılaşmaya başladığı sorunlara da yer yer işaret etmektedir. *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in eserlerini yakması, Halit Ziya'nın Sefile ile yaşadığı bir gençlik bunalımı iken Sefile'nin yayım sürecinde yaşananlar da kurgusal bir metin olan "Roman" ın Türk edebiyatında karşılaştığı en önemli sorunlardan birine işaret eder. Sefile'nin yayımının "Şi'âr-ı İslamiyeye mugayerâtı hasebiyle tab'ı katiyyen caiz değildir." gerekçesiyle reddedilmesi, "Roman muzırdır." fikrinin dayanaklarından biri olarak görülebilir. Halit Ziya kendisiyle yapılan görüşmelerde Batı edebiyatının kendi dünyasındaki tesirini açıklıkla dile getirir. Fakat bütün bu tesire rağmen hikâyelerinin konularının çoğunlukla kendi hayatından olduğunu "Şüphesiz Garp eserlerini andıracak bir çok eserler yazdım; fakat bunlardan daha ziyade millî eserlerim var. Mesela size daha küçük hikâyelerimden bâzılarını sayayım: Ferhunde Kalfa, Mahalleye Mevkuf, Raife, Molla, Ayin-i Şikem, Çolak Mesut, Sâbık ve Lâhık, Altın Nine..." (Es, 2010: s. 89-90) şeklinde açıklarken, "Altın Nine'de koyu bir Garp kokusu yok mudur?" sorusuna "Peki, onu saymayın. Fakat ben, Altın Nine'nin mevzuunu bizzat kendi ailemden aldım." (Es, 2010: s. 90) diye cevaplandırır. "Altın Nine" hikâyesi Osmanlı toplumunun geleneksel konak yaşantısının bir yansıması olarak değerlendirilebilecek bir özellik arz eder. Yazar, hikââyesinde evin yaramaz çocuğunun adını da kurgunun bir parçası olmaktan uzak bir şekilde "Onun hatırasına hürmetle adını yazmayacağım, yalnız aramızda meşhur olan lakabını yadedeceğim: Ateş..." (Enginün-Kerman, 2011: s. 140.) şeklinde belirtir.

Bu mülakatın dikkate değer taraflarından biri de yazarının eserlerini yazarken etkilendiği kaynakları açıkça söylemesi ve devrinin polemiklerine işaret etmesidir. Genç Halit Ziya'nın etkilendiği metinlerin başında Fransız edebiyatı örneklerini açıklıkla ifade eder. Yazarın İzmir'de bulunduğu dönemde kaleme aldığı hikâyelerin dönemin birtakım edebî muhitlerince beğenilmesi karşısında Muallim Naci ve Ali Kemal ile yaşanan polemikler de devrin edebî yaşantısına dair ayrıca farklı bilgiler sunar.

Ferdi ve Şürekâsı'na dair konuşulanlar ise sanatçının edebî hayatındaki önemli bir noktaya işaret eder. Halit Ziya bu eserini "Sanat yapma" endişesiyle yazdığını itiraf ederken İzmir'den ayrılışını ve Servet-i Fünûn sanat dairesi içerisine dahil oluşunu da belirtmiş olur.

Söz konusu mülakatta, Servet-i Fünûn edebiyatı dönemine getirilen "millî değil" değerlendirmesine "her şeyden evvel beşerî idi." cevabını verir. Ahmet Cemil'in bu dönem sanatkar gençliğinin bir örneğini teşkil ettiğini de belirtir.

Sonuç

Halit Ziya Uşaklıgil'in hatıratı içinde eserlerinin yazılma süreci önemli bir yere sahiptir. Türk edebiyatı için sadece yazarının değil devrinin birçok sanatçısına dair de bilgiler sunan Kırk Yıl ilk defa 1935 yılında, sadeleştirilmiş haliyle de 1969 yılında tek cilt olarak yayımlanmıştır.⁵ Kırk Yıl'dan yedi yıl önce 1928'de yapılan bu mülakat sanatçının ilk dönem eserleri için toplu bir değerlendirme sunarken Mai ve Siyah'ta Ahmet Cemil'in eserlerini yakma sahnesi, sanatçısının Sefile romanının yayımlanma sürecinde kendisinin yaşadıklarından mülhem olduğunu söyleyen farklı bilgilere de kapı aralar. Ne yazık ki mülakatın sonunda Halit Ziya, Mai ve Siyah'ı başka bir sayıda anlatacağını ifade etse de derginin ilerleyen sayılarında böyle bir mülakata yer verilmemiştir. Dolayısıyla okuyucular, Halit Ziya'nın, diğer eserlerine dair kendi düşüncelerine ulaşma imkânından da mahrum kalmıştır.

Kaynaklar

- Ayda, A. (1984). *Böyle İdiler Yaşarken*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Selim Cavit, (Mayıs 1936). "Halit Ziya Uşaklıgil'in Hücrelerinde". *Resimli Ay*, S. 3, Yıl.8. s. 3.
- Enginün, İ. (1994). *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. - Kerman Z. (2011). *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri- 2 hikâye (1860-1823)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Es, H. F. (haz. Selçuk Karakılıç) (2010). *Bugün de Diyorlar ki*. İstanbul: Ötüken.
- Gürbilek, N. (2004). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *Halit Ziya Uşaklıgil*. Ankara: Akçağ.
Resimli Ay, c. 5, nr. 9-57 (TS. 1928), s. 23-25.
- Uşaklıgil, H. Z. (1987). *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uşaklıgil, H. Z. (1939). *Aşk-ı Memnu*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Ünaydın, R. E. (haz. Şemseddin Kutlu) (1985). *Diıyorlar ki*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türk, E. B. (2015). "Resimli Ay'da Bir Anket: 'Muharrir ve Ediplerimiz Nasıl Yazarlar?' ". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Süreli Yayınlar Özel Sayısı, 79-90.

⁵ Bk. Ömer Faruk Huyugüzel, Halit Ziya Uşaklıgil, Akçağ, Ankara. 2004. s. 114.